

Laboratorium
Wolności
Religijnej

2023

LEKCJA 4.

Prawo polskie o wolności religijnej i sumienia

DLA KLAS
SZKÓŁ ŚREDNICH
(2 godziny lekcyjne)

WIADOMOŚCI

W tej lekcji omówimy następujące kluczowe zagadnienia:

- Wolność religijna w historii konstytucjonalnej państwa polskiego oraz w prawie międzynarodowym.
- Jaki są najważniejsze cechy prawa do wolności religijnej chronione przez prawa polskiego i prawa międzynarodowego.
- Jaki są ograniczenia prawa do wolności religijnej

UMIEJĘTNOŚCI

Uczeń:

- Uzasadnia, jakie jest treść prawa do wolności religijnej w różnych dokumentach normatywnych
- Uzasadnia, dlaczego powinno przestrzegać się prawa do wolności religijnej
- Uzasadnia, dlaczego prawo do wolności religijnej ma bardzo limitowane ograniczenia
- Rozróżnia sytuacje, kiedy łamane jest prawo do wolności religijnej

POSTAWY

Uczeń:

- wykazuje się empatią w stosunku do osób, którym odbiera się prawo do wolności religijnej
- szanuje wyznawców innych religii oraz osoby niewierzące
- szanuje miejsca święte oraz symbole religijne wyznawców innych religii

CELE KSZTAŁCENIA

Cel główny:

Uczeń będzie w stanie zrozumieć znaczenie wolności religijnej w kontekście polskiego konstytucjonalizmu oraz międzynarodowego praw człowieka.

Cele operacyjne:

- Uczeń pozna rozwój polskiego konstytucjonalizmu regulującego wolności religijnej w polskim prawie.
- Uczeń pozna rozwój prawa międzynarodowego regulującego wolności religijnej.
- Uczeń zrozumie związek między wolnością religijną a innymi wolnościami i prawami człowieka.
- Uczeń pozna sytuację naruszeń prawa do wolności sumienia i wyznania na świecie.

Kształtowane kompetencje kluczowe	<ul style="list-style-type: none">• kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji• kompetencje cyfrowe• kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się• kompetencje obywatelskie	
Metody i techniki nauczania	<ul style="list-style-type: none">• dyskusja w grupie• analiza tekstu prawnych• studium przypadków• prezentacja multimedialna	
Formy pracy	<ul style="list-style-type: none">• praca indywidualna• praca w grupach• praca całego zespołu klasowego	
Środki dydaktyczne	<ul style="list-style-type: none">• komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do Internetu• zasoby multimedialne zawarte w e-materiale• tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda	
Pomoce dydaktyczne	<ul style="list-style-type: none">• prezentacja• film	

PRZEBIEG LEKCJI

FAZA WSTĘPNA:

1. Nauczyciel wyświetla na tablicy uczniom temat lekcji, nawiązując do zagadnień opisanych w sekcji „Wprowadzenie”. Omawia cele lekcji.
2. Nauczyciel inicjuje rozmowę wprowadzającą w temat lekcji.
Podsumowanie ostatniej lekcji i wprowadzenie zagadnień z tej lekcji za pomocą gry „Barometr”¹.
<https://edu.laboratoriumwolnosci.pl/wp-content/uploads/2023/12/The-barometer-game-pol.pdf>

FAZA REALIZACYJNA:

I. *Cechy i wymiary prawa do wolności religijnej*²

a. *Indywidualne prawo*

Wolność religijna obejmuje prawo do wiary lub niewiary w prawdy religijne. Ale jeśli ktoś wierzy, taka osoba ma prawo do uporządkowania swojego życia zgodnie z prawdami religijnymi, bez nadmiernego przymusu ze strony jakiegokolwiek ludzkiego czynnika, zwłaszcza rządu i do robienia tego we wspólnocie z innymi.

b. *Prawo instytucjonalne*

Wolność religijna obejmuje zatem prawa kościołów, synagog, meczetów, świątyń i innych domów modlitwy nie tylko do istnienia, ale także do rozkwitu. Biorąc pod uwagę znaczenie religii w momencie powstania, domy modlitwy w przeszłości otrzymywały przywileje, takie jak zwolnienia podatkowe, które zachęcały do ich budowy i rozwoju.

Wolność religijna obejmuje również prawo jednostek i społeczności do tworzenia i prowadzenia instytucji religijnych, takich jak domy dla ubogich, osób starszych i umierających; kliniki medyczne i szpitale; szkoły podstawowe i średnie; szkoły wyższe i uniwersytety; usługi dla imigrantów; kuchnie dla ubogich; spiżarnie; agencje adopcyjne i opieki zastępczej; ośrodki rehabilitacji narkotykowej i tym podobne. Bez takich prywatnych instytucji religijnych, które generalnie świadczą usługi dla nas wszystkich, amerykańskie społeczeństwo obywatelskie byłoby zaledwie cieniem tego, czym jest dzisiaj.

¹ Źródło: SMC, FORB Learning Platform <https://www.forb-learning.org/exercises/the-barometer/>.
Dostęp: 17.10.2023.

² Źródło: https://religiousfreedominstitute.org/what-in-the-world-is-religious-freedom/#_ednref1.
Dostęp: 17.10.2023.

Wolność religijna obejmuje również prawa firm opartych na wierze do działania zgodnie z podstawowymi przekonaniem ich właścicieli. Przedsiębiorstwa nastawione na zysk również podlegają regulacjom rządowym, a w ostatnich latach pojawiły się konflikty między instytucjami religijnymi.

Firmy nastawione na zysk podlegają również regulacjom rządowym, a w ostatnich latach pojawiły się konflikty między prawami klientów a prawami właścicieli firm opartych na wierze.

Konflikty te zrodziły kilka pytań, w szczególności o to, czy właściciele takich firm powinni być zmuszani do świadczenia usług wbrew własnemu sumieniu. Ogólnie rzecz biorąc, przymus nie powinien być stosowany w takich sprawach, zwłaszcza gdy poszukiwane usługi są łatwo dostępne w innych firmach, które chcą je świadczyć.

Niestety, niektóre rządy i grupy polityczne starają się doprowadzić takie firmy do ruiny finansowej lub demonizować je jako nienawistników i bigotów. Niezależnie od poglądów, metody te są szkodliwe dla wolności religijnej i Ameryki.

II. *Prawo prywatne i publiczne*

Wreszcie, wolność religijna obejmuje prawo osób, instytucji i społeczności religijnych do wyrażania prawd religijnych w ich życiu prywatnym oraz do wprowadzania tych prawd do życia politycznego poprzez ich odpowiednie roszczenia dotyczące sprawiedliwości, pokoju, równości i wolności, a także do poszukiwania zgody współobywateli na zasadzie równości ze wszystkimi innymi w społeczeństwie. Ten wymiar wolności religijnej został ujęty w wyrażeniu: równość w korzystaniu z wolności religijnej.

III. *Obrona tego prawa: konstytucji polskich oraz prawie międzynarodowym*

a. Polskie konstytucje

Nauczyciel wyświetla krótką animację jako wstęp:
<https://www.youtube.com/watch?v=av7fWMxhtlk>

Wolność religijna była gwarantowana w wielu konstytucjach polskich, zarówno tych z czasów I Rzeczypospolitej, jak i tych, które powstały po odzyskaniu niepodległości w XX wieku.

Konstytucja 3 maja 1791 roku wśród norm ustrojowo-prawnych, stanowiła zasady państwa wyznaniowego katolickiego i tolerancji religijnej. W art. 1 pod tytułem „Religia panująca” ustanawiała zasady państwa wyznaniowego katolickiego oraz zasadę tolerancji religijnej. Uznawała ona religię katolicką za religię narodową, panującą, gwarantując zachowanie dla niej wszystkich posiadanych praw. Umocnieniem tej pozycji był jednocześnie zakaz porzucenia katolicyzmu na rzecz innej religii pod karą apostazji. Równocześnie w artykule tym ustanowiono tolerancję dla „wszelkich obrządków religii”, ustanawiając

wolność ich praktykowania pod opieką rządową. Wszystkie wyznania miały korzystać z opieki rządowej na warunkach określonych w obowiązujących ustawach.

Przyjęte w Konstytucji 3 maja rozwiązanie prawne odpowiadało polskiej tradycji narodowej, w której poza kilkoma wyjątkami, nie znano prześladowań z powodów religijnych, a wielość religii była zjawiskiem normalnym. Konstytucja ta była jednym z najbardziej postępowych aktów prawnych ówczesnej Europy, uznającą równość wobec prawa dla różnych wyznań.

Jednak istniały ograniczenia w swobodzie wyboru religii typowe dla państw wyznaniowych epoki, a prawo i sądy państwowe wzięły na swoje barki obowiązek utrzymania status quo w zakresie ewentualnych prób zmiany z religii panującej do innej. Niemniej Konstytucja 3 Maja recypowała do swojej treści biblijne przykazanie: „Że zaś ta sama wiara święta przekazuje nam kochać bliźnich naszych [...]” i formalnie gwarantowała swobodę myśli (sumienia) i ich prawo uzewnętrzniania indywidualnie lub kolektywnie zarówno wcześniej zadeklarowanych innowierczych wyznań chrześcijańskich, jak i religii niechrześcijańskich (Żydów i muzułmańskich Tatarów): „[...] przeto wszystkim ludziom, jakiegokolwiek bądź wyznania, pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy i dlatego wszelkich obrządków i religij wolność w krajach polskich, podług ustaw krajowych, warujemy”. Niemniej, w porównaniu z katolikami wierni innych kościołów chrześcijańskich oraz Żydzi i muzułmanie musieli się zadowolić wybiórczo i ad hoc realizowaną wolnością wyznania.

Nadrzędność religii rzymskokatolickiej została również potwierdzona w Ustawie Konstytucyjnej Królestwa Polskiego z 27 listopada **1815** roku. Tutaj wolność religijna nie obejmowała wszystkich religii, a jedynie wyznania chrześcijańskie, dla których przyznawano swobodę używania praw cywilnych i politycznych. Kwestię wolności religijnej regulował również Status Organiczny dla Królestwa Polskiego z 26 lutego 1832 roku, który poszerzał zakres wolności religijnej o wolność myśli. Dokument ten przewidywał ochronę prawną wszystkim obrządkom religijnym, a Kościołowi rzymskokatolickiemu przyznawał naczelną pozycję.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku wolność religijna była gwarantowana w konstytucji marcowej z **1921** roku. Konstytucja poświęcała stosunkom wyznaniowym dużo miejsca, znacznie więcej niż inne uchwalone po I wojnie światowej konstytucje europejskie. Wskazywał na to zawierający elementy religijne wstęp do konstytucji czy też tekst przysięgi prezydenckiej rozpoczynającej i kończącej się akcentami sakralnymi. Pojęcie wolności religijnej łączyło w sobie uprawnienia trojakiego rodzaju: wolność sumienia, wolność wyznania oraz wolność kultu. Osobistej, indywidualnej wolności religijnej poświęcone zostały artykuły 111 i 112 konstytucji, które sformułowane zostały w duchu państwa świeckiego. Świadczą o tym takie rozwiązania, jak wprowadzenie zasady wolności sumienia i wyznania, równouprawnienie obywateli bez względu na wyznanie czy też nadrzędność obowiązków

obywatelskich nad religijnymi. Konstytucja marcowa przewidywała ograniczenia wolności religijnej, z których podstawowe dotyczyło zakazu używania tej wolności w sposób sprzeczny z ustawami państwowymi. Powołując się na swobody religijne, nie można było naruszać porządku państwowego, praw osób trzecich oraz przepisów wydanych przez państwo w celu ochrony życia religijnego

Konstytucja z 1921 roku odrzucała dwie skrajne koncepcje: lewicy (Polskiej Partii Socjalistycznej), opowiadającą się za rozdziałem państwa i Kościoła, oraz prawicy (Narodowej Demokracji), opowiadającej się za państwem wyznaniowym, w którym Kościół katolicki miał uzyskać charakter Kościoła państwowego. W rezultacie przepisy konstytucji były wyrazem kompromisu między tymi propozycjami.

Wolność sumienia gwarantowana była także w Konstytucji kwietniowej z roku **1935**, nie wprowadziła istotnych modyfikacji w materii wyznaniowej.

Kolejną polską konstytucją była Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, uchwalona 22 lipca **1952** roku przez Sejm Ustawodawczy. Także ona określała podstawowe zasady prawa wyznaniowego. Jednak według światopoglądu marksistowsko-leninowskiego każdy członek partii i kandydat na jej członka zobowiązany był do walki z różnymi formami klerykalizmu zgodnie z zasadami socjalizmu naukowego. Uznawał on religię za sprawę prywatną obywateli, a wolność sumienia pojmował nie tylko jako prawo do wyznawania określonych poglądów religijnych, ale również jako prawo do bezwyznaniowości. Model społeczeństwa socjalistycznego przewidywał oparcie jedności moralnej na wyznawaniu doktryny filozoficznej, która zawiera materialistyczną koncepcję życia ludzkiego, przeciwstawną koncepcji propagowanej przez związki wyznaniowe. Oznacza ona eliminację treści i inspiracji religijnych ze sfery działania państwa. W tym celu państwo musiało czuwać, by „propaganda religijna” nie zakłócała spokoju publicznego i nie wzniewała nastrojów wrogich państwu.

Po 1989 roku wolność religijna jest zagwarantowana w obecnie obowiązującej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z **1997** roku.

Art. 53. [Wolność sumienia i wyznania]

1. *Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii.*
2. *Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują.*

3. *Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami. Przepis art. 48 ust. 1 stosuje się odpowiednio.*
4. *Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób.*
5. *Wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko wtedy, gdy jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób.*
6. *Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych.*
7. *Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania.*

b. Prawo międzynarodowe

- *Powszechna deklaracja praw człowieka (1948) - Artykuł 18
Każda osoba ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii; prawo to obejmuje wolność zmiany swej religii lub przekonań, jak również wolność manifestowania swej religii lub przekonań, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, poprzez nauczanie, praktyki religijne, sprawowanie kultu i rytuałów.*
- *Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych (1966) - Artykuł 18
Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność posiadania lub przyjmowania religii lub przekonania według własnego wyboru.*
- *Europejska Konwencja Praw Człowieka (1950) - Artykuł 9
1. *Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania; prawo to obejmuje wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie, swego wyznania lub przekonań przez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne.*
2. *Wolność uzewnętrzniania wyznania lub przekonań może podlegać jedynie takim ograniczeniom, które są przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób.**
- *Karta Praw podstawowych UE (2000) - Artykuł 10
1. *Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i religii. Prawo to obejmuje wolność zmiany religii lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania, indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub**

prywatnie, swej religii lub przekonań poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i uczestniczenie w obrzędach.

2. Uznaje się prawo do odmowy działania sprzecznego z własnym sumieniem, zgodnie z ustawami krajowymi regulującymi korzystanie z tego prawa.

IV. Ograniczenia prawa do wolności religijnej

Nauczyciel wyświetla filmik:³

<https://www.youtube.com/watch?v=ttetTyOWdoU>

V. Obszary, w których wolność religijna traci na znaczeniu

W niedawnym raporcie Centrum Badawcze Pew stwierdziło, że 83% krajów z populacją wynoszącą przynajmniej 2 miliony zapewniało konstytucyjne gwarancje wolności religijnej, a 8% z nich zapewniało dodatkowe gwarancje prawne dotyczące wolności religijnej.

Niestety, wspomniane gwarancje prawne niewiele wniosły do ochrony wolności religijnej w wielu krajach na całym świecie. W 2019 roku Centrum Badawcze Pew opublikowało obszerny raport na temat stanu wolności religijnej na całym świecie. Stwierdzono w nim, że w wielu państwach można dostrzec wysoki poziom zarówno wrogości społecznej, jak i ograniczeń rządowych. Ograniczenia te były wówczas na najwyższym poziomie od czasu rozpoczęcia badania 10 lat wcześniej.⁴

Podczas gdy dane Centrum Badawczego Pew sugerują, że problem ten na całym świecie narasta, coroczny raport opublikowany przez Komisja Stanów Zjednoczonych ds. Międzynarodowej Wolności Religijnej (USCIRF - U.S. Commission on International Religious Freedom), wymienia kraje najbardziej naruszające wolność religijną. W swoim raporcie z 2022 roku USCIRF rekomenduje 15 krajów do oznaczenia jako „kraje specjalnej troski”, 12 krajów do włączenia na „specjalną listę obserwacyjną” oraz 7 podmiotów do oznaczenia jako „jednostki specjalnej troski”.⁵ Oznaczenia te pomagają określić, jaki jest prawdziwa skala wspomnianych naruszeń. Warto zastanawiać się nad poniższym fragmentem przedstawiającym ustalenia raportu:⁶

- 130 000 muzułmanów Rohingya przebywa w rządowych obozach dla internowanych w Birmie
- Od 1 do 3 milionów ujgurskich muzułmanów jest obecnie internowanych w chińskich obozach koncentracyjnych, wliczając w to 880 000 ujgurskich dzieci oddzielonych od swych rodziców
- 85 grup religijnych w Wietnamie uznano za „dziwne”, „złe” lub „heretyckie” religie

³ Źródło: Freedom of Religion or Belief Learning Platform <https://youtu.be/eQF67zAOMic?si=-cQudJMTvs-VDWDb>. Dostęp: 17.10.2023.

⁴ <https://www.pewresearch.org/religion/2019/07/15/a-closer-look-at-how-religious-restrictions-have-risen-around-the-world/>. Dostęp: 17.10.2023.

⁵ Zob. <https://laboratoriumwolnosci.pl/ochrona-wolnosci-religijnej-na-swiecie-raport-komisji-stanow-zjednoczonych-ds-miedzynarodowej-wolnosci-religijnej-za-2021-rok-fragmenty/>. Dostęp: 17.10.2023.

⁶ Źródło: <https://www.uscirf.gov/publication/2022-annual-report>. Dostęp: 17.10.2023.

- Na prawie 6000 organizacji religijnych w Indiach nałożono surowe regulacje finansowe
- Powtarzające się zabójstwa muzułmanów z ruchu Ahmadija w Pakistanie
- 105 orzeczeń skazujących przeciwko Świadkom Jehowy w Rosji za praktykowanie swojej wiary
- Porwania chrześcijańskich pastorów i księży w Nigerii
- Uwięzienie 2200 osób w Uzbekistanie z powodów religijnych
- 2255 incydentów antysemickich zgłoszonych w Wielkiej Brytanii w poprzednim roku
- Inwigilacja, zastraszanie i areszty liderów wspólnot chrześcijańskich na Kubie

Kiedy dany kraj oznacza się jako kraj szczególnej troski, uznaje się, że jego rząd angażuje się lub toleruje „szczególnie surowe naruszenia wolności religijnej, które są systematyczne, trwające i okropne”. Naruszenia obejmują:

- Tortury lub okrutne, nieludzkie i poniżające traktowanie i karanie
- Przedłużone pozbawienie wolności bez wnoszenia oskarżenia
- Powodowanie zniknięć osób przez uprowadzenie lub potajemne pozbawianie wolności
- Inne okrutne represje naruszające podstawowe prawa człowieka – do życia, wolności i bezpieczeństwa

Podsumowanie sytuacji na świecie

Pomimo wzrostu ochrony wolności religijnej w państwowych i międzynarodowych aktach prawnych, przepaść między prawem a rzeczywistością jest często ogromna.

- Ochrona wolności religijnej przez rządy, jak również wartość przypisywana wolności religijnej przez same społeczeństwa jest coraz mniejsza na całym świecie.
- Setki milionów ludzi podlega surowym ograniczeniom swojej wolności religijnej, a wielu z nich doświadcza brutalnych prześladowań.
- Ustanowienie norm prawnych było ważnym krokiem, jednak same akty prawne są najwyraźniej niewystarczające.
- Niezależnie od ochrony zapewnianej przez akty prawne, nastąpił gwałtowny spadek znaczenia wolności religijnej na całym świecie. Przyczyniło się to do kryzysu humanitarnego, obniżenia społecznej i politycznej stabilności w wielu krajach oraz do zagrożenia międzynarodowego bezpieczeństwa.
- Lekcją albo wnioskiem płynącym z tych niefortunnych realiów jest to, że prawna ochrona wolności religijnej, choć ważna, to jeśli ma przynieść jakiegokolwiek korzyści, musi być również przyjęta kulturowo, czyli przez zwykłych obywateli i prywatne grupy, jako podstawowe prawo człowieka.

Dużym sukcesem w edukowaniu ludzi na temat problemu, jaki stanowią prześladowania religijne, było ustanowienie Międzynarodowego Dnia Upamiętniającego Ofiary Aktów Przemocy ze względu na Religię lub Wyznanie, który obchodzony jest 22 sierpnia. Warto wspomnieć, że inicjatywa ustanowienia takiego dnia wyszła ze strony polskiej dyplomacji w 2018 roku. Nad tekstem rezolucji współpracowało wiele państw - nie tylko chrześcijańskich (m.in. Egipt, Irak, Kanada czy Jordania). Nad ostatecznym kształtem

tekstu czuwało 88 państw członkowskich ONZ reprezentujących najróżniejsze kultury oraz wyznania. Odtąd 22 sierpnia jest dniem uświadamiania ludzi o tym, że wolność religijna to jedno z podstawowych praw człowieka. Nauczyciel pokazuje film wyprodukowany przez Laboratorium Wolności Religijnej: “Międzynarodowy Dzień Upamiętniający Ofiary Aktów Przemocy ze względu na Religię lub Wyznanie 2023 r.” <https://www.youtube.com/watch?v=k5slICBzfAk>⁷

⁷ Dostęp: 17.10.2023.